

BESEDNIK.

Kratkočasen in podučen list za slovensko ljudstvo.

Izhaja 20. vsakega mesca.

Velja celoletno 2 gld. — polletno 1 gld.

List 1.

V Celovcu 20. januarja 1875.

Leto VII.

Z i m a.

Drevje! kje je tvoje cvetje,
Zemlje plodne kje si kras?
Kar ti dalo je poletje,
Tebi vzel je zime mráz.

Kje so drobne pevke ptice?
Kje je slavca mili glas?
Ki v dobrave in gorice
Pel nam je za kratek čas?

Kje cvetoče ste livade,
Pevajoči kje pastir?
Klic zastonj je! — prazne nade! —
Pusto vlada zimski mir.

Po planjavah, kjer ovčice
Pasle so se, sneg je zdaj;
Kmeta ni in ne žanjice,
Tužno polje, pust je gaj.

Burja zdaj ledena brije,
Kjer pihljaj je prej Zefir;
Solnce skrilo se, ne sije
Luč, ki je toplote vir. —

Zima tudi tebi pride,
Res krepak si še in mlad,
Bliža se ti, ne odide,
Prošla že ti je pomlad.

Prošlo je pomladno cvetje,
Prošle ure mladih let;
Čas je zdanji tvoj poletje,
Zdaj zori, kar sjal si pred.

Za poletjem pa bogata
Ti jesen poverne trud; —
Oves al' pšenica zlata —
Kar sejaj si, žel boš tud'!

Žel si in napolnil hrame,
Vživaj starček srebrolas;
Dokler ne položiš rame
Trudne v grob, ko pride čas.

P.

Županova Neža in Blagajev Tine.

(Pripoved iz kmečkega življenja.)

I. Vožnja iz mesta domú.

Bilo je poletnega dné popóldne. Večerna zarja se je v zlatem svitu razlivala čez gore in doline. Višnjelo se je dvigal tam-le na uni strani gorski obrobek v podnebnem žaru. Pečine in gozdi so senco razprostirali daleč na pokošene

travnike; njim nasproti pa je žarela s solncem obsijana stran kviško stermečih gričev z gozdnatimi verhovi. To je bilo poletje, ki se je umiraje smehljal, predno ga je v boji premagala jesen. Globoko doli na dnu je tekla mogočna in široka reka po svojem večnem potu. Tukaj-le jo je odevala senca v černo tmino, tam-le pa je blisketala v zlatih lučicah in nebó in zemlja sta jo poljubovala.

Tam-le doli se je ogledovalo v njeni vodi lepo sezidano mestice. Žarna svetloba je ležala po oknih in njih lesketanje so pili odsevajoči tihi valovi, ali hiše in turni pa niso mogli dobiti v reki prave podobe in vendar so bili videti tako mikavni. Tersje se je vilo od hiše do hiše, vinova loza je segala celó do oken in na njej je zorelo tečno grozdje. — Spodaj na klopici pa so tertó pozdravljale vesele rožice. Človek bi djal: zelenje bi rado tako med seboj občilo, kakor občijo ljudjé, ki hodijo iz hiš in vertov, da se pogovarjajo in pomenijo kaj še dnevu na odhodu. In res, dan se je nagibal. Lastavice so bolj pogosto žvergolele in hitreje obletavale zidovje in hiše, nad kterimi se je vil mirno in naravnost k višku dim oznanjevale, da se gotovi in pripravlja vesela večerja.

Doli za vodó skozi vrata se je vila vozna pot. Dve ženski greste iz mesta po cesti. Šli ste bili v mesto po vsakoverstne za dom potrebne stvari. Deklica nosi umetno na glavi napolnjeno korbo. Ona hitro stopa, djal bi, da jej neukretno breme ne dela nobene teže. Tako korači Nežika pred starko, pred svojo materjo, ki jo komaj dohaja. Mati Jera je že mnogo let po svetu hodila in doživela dokaj veselja in težave na lepi božji zemlji.

Zavijete se h kerčmi, ki pomalja streho iz srede onih zelenih lip. Kerčma stoji tik ceste in v njej je vedno živo veselje in židana volja. Tukaj odsedajo brodniki in se krepčajo, ko so večkrat prebrodili reko; tukaj čakajo čolnarji in počivajo, ko so po vodi priplavili trgovsko blago; tukaj postajajo vozniki, ki vozijo robo daleč po deželi. Ta kerčma ima dober glas in ljudjé se radi v njo navračajo, ker se tukaj dobiva dobro jesti in piti in je kerčmar sama šala in dobra duša. Za to pa tudi hiša ni nikoli prazna in brez dobre vesele volje. Tudi danes so kupice veselo in glasno donele in razne pesmi se razlegale krog in krog. —

Ženski se približujete kerčmi in lipam, da tukaj najdete sina in brata. Že kmalo popoldne ste se pripeljali in sin ju je imel v kerčmi z vozom tako dolgo čakati, dokler ne nakupite v mestu na tergu in po štacunah vsega, kar je treba za dom. Že od daleč zagledate kola na istem mestu, kamor so jih o prihodu zategnili. Vrana konja kopljeta nesterpljivo po zemlji. Neža jame precej ponamestovati nakupljeno robo in hišni hlapec jej pomaga. Kmalo priteče tudi iz hiše vedno veseli kerčmar. „Kje pa je France?“ poprašuje skerbna mati. Kerčmar se šaljivo nasmehne ter reče: „Precej grem po fanta,“ in hitrih nog odide v hišo.

France pride. Bog nebeški, kako opoteče, kako mu noge opletajo, kako ves omahuje in zastranjuje. Lasje so mu razkuštrani, v lica ves žari, oči so mu kervavo zatekle. „Že spet!“ reče dekle materi, „nikoli ne vé, koliko in kdaj ga ima dosti; ah, da se mora vselej vpijaniti!“ Stara mati zdihne in pomigne sinu pa ga svari rekoč: „Ali ne bode nikoli konca tvoje lahkomisel-

nosti? Ali ne moreš nikoli toliko moči zbrati, da bi se uperl tej nesrečni strasti in gerdi razvadi? Kako nas boš pijan vozil? Bog nas varuj nesreče, ti nas še v smert zavoziš! Oj, kako ti žaré lica in čelo!“ — France pa se zakrohoče in pravi: „Dajte mir mladosti, jaz moram tudi imeti svoje veselje; veselemu fantu pa se spodobi, da vé in zna pogledati kupici na dno, pa mi torej ne godite vedno ene in iste, saj veste, če prideš med volkove, moraš ž njimi tuliti. Zdaj pa na voz, jaz sem gotov, le berž, in bodite si svesti, da se hitro in urno popeljemo.“

Teh besed ne govori, ampak vpije in zravno kolne in poka z bičem, ki mu ga je kerčmarjev hlapec v roke dal, da ženske tiha groza spreleta. Da se ne vname vpitje in prepir, sedete obé na kola in se izročite vozniku s strahom in trepetom. Pijanemu Francetu pomaga hlapec na kola spredaj na sedalo. Polagoma prihajajo pivci iz kerčme in brijeje norce in dražijo še bolj razuzdanega fantalina. Ženske oblija rudečica in prehaja sram. Od vseh kotov doletuje zasmehovanje: „Daj, pokaži, kako znaš uzdo deržati; pokaži, kako umeš z bičem udarjati! Če znaš tako voziti kakor piti, kmalo se zverneš z voza. Ti še misliš, da sta vaša vranca pred ko ne belca! zemlje od neba ne ločiš!“ Tako se norčujejo. Samo neki starec zaverne pijano derhal: „Molčite, molčite, kako vendar morete govoriti tako brezbožno! Od pijanca ni daleč poguba.“ Zdaj kola zaderdrajo, bič naganja konja in marsiktera sirova in neotesana uide iz ust hripavemu vozniku. Mati in sestra ga serčno opominjata in svarita, ali kaj pomaga! njemu po ušesih šumi še vedno vpitje in smeh zasramovavcev. V pijanosti ga mine pamet in prevdarnost. Poka z bičem in kolne. To je sreča, da je cesta dobra. Lep kos pota k domu so že prevernili, toda vse prehitro. Kakor pošasti letelo je mimo njih polje, gore in drevje, in po noči, ki je zmiraj bolj ovijala zemljo v mrak, metale so podkve konjema izpod kopit svetle iskre. France le goni in goni. Sreča, da sta konja zvesta in že dostikrat to pot prehodila, pa se torej mati in hči bolj zanašata na konja, ko pa na Franceta.

Zdaj se bližajo nevarnemu in grozopolnemu kraju. Pečina je tukaj kakor zviškega vderta stermo doli v reko, za visok turen globoko. Kako temno gleda stermo pečevje v tihi mrak! In cesta je tamkaj ozka, vrezana v stermo skalo, in spodaj reka bobni in šumijo valovi, da se vse vertinči in peni. Brodniki pravijo, da voda tamkaj doli nima dna. Na tem kraju preti velika nevarnost. Ograja ob robu stermine je lesena. Oh kako hitro leté proti pečini! Zdaj zapije mati sinu: „Pazi, France, bližamo se hudemu mestu, ne goni tako hitro, ne bičaj konj, primi dobro za uzdo. Vozi pametno, s pametjo se varno pride mimo hudega kraja, in tudi pridemo dosti zgodaj domú, ne goni prenašlo, terdno primi in derži.“ Tako mu prigovarja in ga miri starka, ali njene besede vnamejo še le Franceta, da začne kričati in goniti še hitreje. Konja zasopihata in skočita v dir, kakor odferči strelica, ki jo požene lok odstrumno napete tetivi. K temu pribuči ta hip okoli pečine po vodi parobród (ladja na paro). Žarke iskre meče iz sebe in goste oblake črnega dima siplje v nočni zrak. Mašina hlapí in sope, kolesa se po taktu šumno verté in valovi udarjajo

bučé ob bregove. Kakor nočna pošast derví se velikanski razlak z mogočno silo gori po reki. Zdaj pa kdo derži konja! Splašita se in vlečeta za seboj težka kola. Izpod kopit vse gosteje iskre škačejo, ne sliši se drugzega ko derdranje kol in poketanje konjskih kopit. Ženski vpijete od groze: „Po nas je, po nas je!“ Na levi zija brezno v mokro smert. Vse verti se jima pred očmi. Vdati se morete nazadnje in sedite z debelimi očmi in bledimi lici. Zdaj leté proti pečini, kjer se cesta na naglem ovija in oži. Zazdihnete še enkrat. V takem diru se tukaj kola ne bodo mogla ogniti, zadeti morajo v ograjo in zlomiti jo in vsi vkup se zvernejo v globočino, živih ne bo nikdo videl, po njih je, po njih je! Ženski groza popade, iz vse duše zaupijete: „Po nas je, po nas je!“ — Ali ta hip zagermi glas „stoj!“ Serčen možak visoke postave priskoči in zaustavi bežeča konja. Prime ju za uzdo in nategne, konja postaneta. Bog, ki še pobožnih nikoli ni zapustil, poslal je pomočnika. Ženski se zjočete od veselja in hvaležnosti.

Najpred pomolita Gospodu nebes in zemlje. Tujec stoji zmerno malo v stran. Prijazno se pogovarja s konjema in jima pravi, da jima je dolžnost mirnima biti. Gladi ju po zgretim glavah in grivah in konja sta tudi ž njim prijazna, ker ne čutita več biča sirovega gonivea. Dasta se pohlevno voditi mimo tistega groznega kraja, kjer spodaj jezni valovi šumé. Tujec veže jermenje in poskuša, ali je uzda dosti terdna in močna, previdno pregleduje oje, kolesa in osi, da se ne bi nova nesreča zgodila. Zdaj hoče iti svojo pot dalje ter reče: „Lehko noč in srečno pot, pa dobro pazite.“ Še le zdaj ga ženski pokličete, ker ste še le zdaj odmolili, pa se mu serčno in glasno zahvaljujete za rešenje tako, da tujec komaj verjame besedam, ki jih sliši, kajti si misli, lejte si, kar sem vam storil, to bi moral vsakemu drugemu tudi storiti. Zraven hvale in sredi zahvaljevanja ga pa še poprosite, naj jih zdaj ne pušča in ne izroči novi nevarnosti. Bistrih oči on kmało sprevidi, kakšna je z voznikom in ker ga ženski prosite, prime za uzdo, vzame bič, sede na voz in vozi varno z lahkoma naprej. France leno smerči na slami, in Nežika pot prikazuje.

Dolina se jame širiti in odpirati. Mesec pride s prijazno svetlobo izza gore in senjavo poljublja polje in reko in vožna je milotiha skozi loge, verte, travnike in polja proti domačemu selu. Nad vsemi hišami počiva mir, le tu in tam gorí še ktera lučica. Tako ljubo je in vsi moléé. Tam-le je, — kjer stojé ona-le drevesa, tam je naša hiša. Psi zalajajo. France se predrami in odpre zaspane oči. Kola postanejo pred Županovo hišo.

II. Oče Župan.

Oče Župan je slišal. Serce mu poka od tega, kar mu je sinoč žena povedala. Danes hodi poln dušne žalosti po hiši in vertu, po dvorišču in skednjih. Njegova kri mu je tako mila in draga in Neža in France sta mu edina otroka. Obadva ljubi neizrečeno in ju nosi globoko v serci. In zdaj bi se bilo skoraj zgodilo, da bi ne bil videl nikoli več svojih ljubljencev, da bi ju

bila z materjo vred reka mrtve daleč odnesla, ah z ženo vred, ki mu je po-božna in zvesta tovaršica veselih in žalostnih dni! O groza! Župan trepeče, kakor da jih deroči valovi s seboj ženó, čuti, da mu je serce ranjeno; čuti, da mu duša kervaví.

Žalosti se pridruži sram, ki se ga loti ljuto in brez tolažbe za to, ker se mu je iznerodil edini sin. On sam je vsejal slabo seme. To je, kar mu serce para in grize kakor nemiren červ. Od kar se mu je fant rodil, odreja ga je vse premehko. Očetovsko veselje mu je serce vedno tako polnilo, da pri sinu ni videl nobene napake. Če se je sinče v jezi napihovalo, gledal je to vse s preblagim očesom. Premalo je pazil na-nj, pa mu vleze laž v serce. Od učitelja se ni nič naučil, ker se je vedno izmuzal iz cerkve in šole, da je po selu vsakoverstne burke uganjal. In za vse budalaste in hudobne, ki jih je napletal, ni ga oče posvaril, nikar li kaznil. Tako je rasla v njem lenoba. Vso moč in voljo mu je zgodaj zaterlo pusto življenje in prazno uganjanje. Nikjer ni imel ostanka razun v kerčmah pri igri. Po dnevi je lenobo pasel, polegal in pospaval, po noči pa je popijal in prepeval nesramne popevke v družini njemu podobni. Pridnosti in delavnosti, tega kinča vsakega kmeta, on ni poznal. Njemu ni tekel nikoli znoj po licu, rok mu žulji niso utrdili. Okusil ni nikoli blažene sreče po dognanem delu v sladki utrujenosti. Pusto je njegovo počenjanje, prazen njegov čas. Oče ga je pozneje sicer naganjal z lepo in gerdo, toda prepozno. Duša mu je gola pušča. Železo se da kovati, le dokler je belo, a ta čas je že davno potekel. Navada popada! Navadil se je pijančevanja, pa ne more kaj, da roji in razsaja in pusto živi, in to je, kar starca peče, da je tako napek za delo prijel, da je iz krive ljubezni sina tako slabo odredil.

Oče Župan je sicer mož, ki ima glavo in serce na pravem koncu in zna sam sebe berzdati. To se mu vidi že na visoki in tanki postavi. Lasje so mu sicer osiveli na glavi, ki jo moško po konci nosi, ali vidi mu se na slokih plečih, da mu moči še niso oslabele. Čelo mu je visoko in hladno, oči so mu tako bistrovidne kakor sokolove. Ozki ustnici ste terdo zaperti, kakor bi bili iz rude vlti, in terdni ste kakor skala, da jima ne more uiti nobena nepremišljena beseda. Rekel bi, iz kamena je Župan, kedar nepomično stoji; ali kedar se giblje, hoja mu je terdna in strumna, koraki varni in gotovi, kakor moža, ki ne pozna strahu, in ki hodi naravnost k cilju in serčno vse premaga, kar se mu stavi na pot. On ni podoben tistemu, ki omahuje in opleta in mehkovoljno odjenjuje od misli iz same nježnočutnosti. Da, tega moža, ki je tako sebe svest in hladne kervi, prelezla je samo eden edinikrat slabost, in ta slabost je pokvarila vse. Odreja je sina je zašel s pravega pota, odreja mu je spodletela, ker mu je serce premagalo voljo. Ah, kako si bo utolažil vest in upokojil! —

Drugač je oče Župan mož prave korenine. Kdo bi od njega oči obrnil in ga ne hvalil, kedar hodi po svoji podedovani zemlji, ki jo s pridnostjo in neutrudnostjo vedno pomnožuje in razširja? Kako moško gre tam-le iz hiše, kako strumno je stopil na vežni prag, ki ga košata lipa gosto obsenčuje!

Kako kratkih besedi hlapcem ukazuje! Kako mirno in resnobno korači tukaj proti skednjem in tamkaj proti hlevom, ki so postavljeni okoli po posestvu! Tamkaj pregleduje omlačeno žito in prešteva snope in tehta, kako bodo plenjali; tukaj se ozira po širokočelnih bikih, po debelookih rujavih kravah, konje in žrebe pa gladi in boža. Kako vé vzdigati nemarne dekletke in lene hlapce! Besede so kratke, ali pridejo vsemu v okom, ozdravijo vsako zlo in popravijo vse hudo. Kako krepko je zadel kopačo na ramo in tako pregleduje vsako leho in gredico na vertu in vsako mlado drevesce. Od tod gre na polje gledat, kako stoji setev na njivah in prehodi vso zemljo, vse vinograde in travnike, ko bi bilo treba kje kaj popraviti. In kako berž vse zapazi, kje je treba poprave! Kjer ni kaj vseč in prav narejeno, loti se sam dela in popravi, kakor mora biti.

Ali zdaj je drugač. Megleno mu je čelo, oči so mu mračne in kalne, od hude volje. Sicer hodi po posestvu kakor vsaki dan po stari navadi, ali danes ne pazi in ne gleda na nič. Danes ga je žalost in skerb tako prevzela, da ne misli na gospodarstvo, da se na posle malo ozira, da ne sliši žrebcev in goved, ki ga veselo mukaje pozdravljajo. V mislih zatopljen hodi po travnikih in lokah in hoja mu ni stalna in terdna. To se mu je pervikrat dogodilo! Sosed tam na kraji verta ga komaj pozná, tako senjavo bendá in hodi. Čisto ves se je spremenil.

To dela skerb! Žene ga daleč od hiše ven iz sela. Franceta vzame s seboj. O poldne se ne verneta domú. Še enkrat hoče resno s sinom govoriti in mu povedati, kaj je njegova dolžnost. Pričo poslov in družine se ne smejo goditi domače razpre. Zato gre s sinom v bližnji log, da mu na samotnem kraji poskusi ganiti in omečiti terdo in zastarano vest. Ah, kdo vé, kaj je skerbni oče govoril? Ali je koli otajal sinu led na sercu? V neki kerčmi daleč v logu počivata in zdravo Marijo zazvoní, ko se verneta k domu. Huda, težka žalost mrači še stareu čelo in oči. Ali se France ni dal ganiti, ni dal omečiti? Molčé gresta po poti in če ju kdo vpraša: kaj, da nista bila o poldne doma? odgovarjata mu, da sta imela v mestu opravke. Od hoje sta spehana in trudna.

To dela skerb! Vesel in dobre volje je sedal oče Župan za mizo k večerji. Zvečer ni več ukazoval, ampak pogovarjal in šalil se je s hlapci in deklami. Ali danes mu hodijo misli vse druge poti, nobena šaljiva mu neče na jezik in iz ust. Mermrá in godernja in ker taka sapa veje, tudi družina jezik za zobmi derži. Še celo z gostom malo govori, z onim tujcem, ki mu je smerti otel, kar mu je najljubše na zemlji, in ki ga je povabil, naj ostane pri njem in si odpočije, dokler ga je volja. Malo govori, čeravno mu je serce v persih vse polno zahvale.

(Dalje prihodnjič.)

Najlepši kraj.

(Zapisal J. Vovkov.)

Kje pod zlatim solncem
Je najlepši kraj?
Kje pod jasnim nebom
Je slovenski raj?

Tam kjer je dolina
Pa v dolini plan,
Kamor sonce vroče
Sije celi dan;

Kjer Vipava izvira —
Vije se kot pas,
Kjer blišče se hiše
In pri vasi vas;

Tam kjer stara lipa
Vedno zeleni,
In pod lipo trudni
Starček se hladi;

Kjer na smokvi, breskvi
Ptički žvergolé,
In po zlatih rožcah
Čbelice bernčé;

Tam kjer čeda terga
Sladko travico
Pa v germiču slavec
Brenka v strunice;

Kjer ni bléde zime —
Spomlad je in cvét,
Tam kjer terta daje
Vince kakor mēd;

Kjer veselo poje
Vriska narod mlad,
Kjer se zora děla, —
Ruši stari grad;

Tam kjer „Nanos“ burjo
Piha in dervi,
Da Slovence drami
Vreme jim vedri;

Tam kjer ima národ
Bratov pol sveta,
Kjer ljubav slavjanska
Ima sveta tla;

Kjer slovenska Vila
Čuje, brani dom,
Če ji nasprotuje
Stréla ali grom;

Tle je zemlja mila
Tle najlepši kraj, —
Slavljena Vipava,
Naš slovenski raj.

Pet plemen človeškega rodu.

(Spisal L.)

Dasiravno toliko milijonov ljudi na zemlji prebiva, vendar ne dobista se dva, ki bi si bila popolnoma podobna. Sicer govorimo, da je brat podoben bratu, sin očetu, hči materi in tako dalje, vendar so tudi osebe, ki so si v najbližji zlahti, različne ne le po obliči in stroji celega života, ampak celo po duševnih zmožnostih.

Take razlike se pa ne nahajajo le med posameznimi ljudmi, ampak tudi med celimi národi. Kdo ne bode na prvi mah ločil Laha od Slovana, Nemca od Francoza itd.? Kakor se pa razločujejo posamezne osebe in celi národi, tako prebivajo na zemlji tudi celi deli človeštva, ki so očividno podobni med

seboj, ki se pa zopet od drugih delov tako močno razlikujejo in tako stalno, da moramo nehoté te razlike kot bistvene in stanovitne pripoznati.

Tacih delov ali verst človeštva, ktere imenujemo plemena, je petero in te hočemo tukaj natančneje popisati.

Pervo pleme. (Race = Rase) se imenuje etijopiško, černo ali pleme Negrov, to je černih ljudi. Negri ali Zamorci so čisto črne ali le temno-rujave barve. Glavo imajo okroglo in debelo, zeló moleče čeljusti, izbuhnjena očesa in širok nos z velikimi nosnicami. Ustnice so zelo debele in napete, lasje pa čisto črni in tako kodrasti, da so bolj voljni, kot lasem podobni.

Zanimivo je tudi, da je ves obraz od čela doli izbuhljen, čelo pa nazaj pomaknjeno, toraj ravno nasprotno, kakor pri Evropejcih.

Drugi razloček med Evropejci in Zamorci nahaja se v boku. Zamorec je za četert ožji od enega boka do drugega, kakor pa Evropejec. Tudi stegno Zamorčevo je plaščato, Evropejčevo pa, če tudi ne popolnoma, vsaj jajčasto okroglo. Vsled ozkega boka in plaščatih stegnov, zdi se nam Zamorec zraven Evropejca stoječ zelo kumeren in siromašen.

Zamorci so dalje tudi plošnatih nog, ali ploskonogači. Noga Evropejčeva namreč je od palca pa do pete oboknjena; tako, da se sreda stopal pri hoji prav malo tál dotikuje, Zamorec pa hodi s celim stopalom; zato tudi pravijo, da Neger dela luknje, kedar hodi.

Na nogan imajo zeló dolge in ostre nohtove, malo da ne krempljem podobne.

Pravi zamorci ali črni ljudje stanujejo v Afriki med rekama Senegal in Niger in tu je tudi prava domovina černih ljudi. V sredi Afrike prebivajo v Kordofanu, v Darfuru in Kongu. Narodi, kot prebivalci otoka Mosambique, Kaffri in v južni Afriki živeči Hottentotti se zopet bolj ali manj razločujejo od pravih zamorcev in zato se tudi imenujejo le Negrom podobna ljudstva. K črnim ljudem prispadajo dalje tudi prebivalci zgornjega Egipta, krog reke Nila do Abisinije in v Ameriki živeči črni sužnji.

Kar se tiče duševnih zmožnosti černih ljudi ne morejo se šicer v eno versto postavljati z drugimi plemeni, a meni in tebi nič jim jih čisto odrekati, kakor so mnogi hoteli in jih malo više cenili, kot nespametno živino, tega nikakor ne moremo. Ako se že ne more o splošnem plemenu govoriti hvalevredno v tem oziru, kažejo nam vsaj posamezni slučajji, da je tudi Zamorcem Bog podaril tiste darove, kateri ravno človeka povzdigujejo nad nespametno živino. Tako se je postavim odlikoval Jakob Elizar Captein s pridigami in spisi v latinskem in holandskem jeziku.

Da v resnici stoje na najnižji stopinji omike in imajo tudi v resnici malo sposobnosti za njo, akoravno se jim, kakor smo ravno rekli, ne morejo naravnost odrekati, kaže nam zanimiva prikazen, da, če tudi so bili stoletja v zvezi z Abisinci, Kopti, Egipčani in Rimljani, v novejšem času pa s Španci, Portugizi, Angleži in Holandci, niso storili nobenega napredka, in da se v vkljub tej dolgi dotiki z olikanimi narodi niso nič naučili od njih; še dan današnji stoje na istej stopinji omike, na kateri so stali pred tisuč leti.

Dalje v prilogi.

Le ena zmožnost se nahaja pri Zamorcih, kakor pri Mulatih, to je mešancih med Zamorci in Evropejci, in to je dober spomin. Kmalo, ko pridejo s kakim ptujim narodom v dotiko, naučé se tekoj njegovega jezika; tako govoré v severnej Ameriki angleško, v srednjej Ameriki špansko, v južnej pa portugiško in ravno tako mnogojezni so v Afriki. Čudno je le, da kakor hitro se naučé kakega jezika, tako hitro ga tudi pozabijo, ako ga vedno ne slišijo in le na obrežjih stanujejo Zamorci, ki govoré po dva, tri jezike.

Posebno radi pa Zamorci druge oponašajo. Hitro zapazijo na človeku njegove posebne navade in šege, zlasti če so smešne in jih oponašajo. Zato so tudi Zamorci kaj veseli ljudje. Tudi za godbo in petje se zanimajo. V nekaterih kraljestvih se nahajajo celo kaste ali stanovi, katerih edino opravilo je peti, gosti in pesmariti. Pri vsakej veselici in slovesnosti morajo biti nazoči, kjer se svojim petjem poveljujejo in slavijo dobra dela in zaničujejo hudobna v zbadljivih pesmih.

Imajo tudi nekatera muzikalična orodja, kakor piščalke, triangele, zvonce in nekake citram podobne instrumente z 8 do 17 strunami.

Nobene sposobnosti pa nimajo za malarijo in podobarstvo; vse, kar se pri njih tacega nahaja, ne zasluži nobenega imena.

Dasiravno so negri prijatelji godbe in dasiravno ona blaži človeško serce, vendar so zeló grozoviti.

Med vsemi pa so prebivalci Dahomeja najdivjiši in najgrozovitnejši. Ljudi moriti in mesariti je pri njih največa zabava in rabelj eden najimenitnejših mož v deželi in večkrat opravlja tudi sam poglavar ali kralj to častno opravilo. Glave umorjenih nastavijo natak njene na kratke kole krog kraljeve palače.

Neki misijonar pripoveduje (1860), da so pri slovesnostih za umerlega kralja v malo dneh okoli 2000 ljudi nekaj pomorili, nekaj pa živih pokopali; mislili so da s tem vstrezajo in koristijo mrtvemu kralju.

Med Zamorci se najdejo celo taki, ki jedó človeško meso in katere zavoljo tega imenujemo človekojedce ali z gerško besedo anthropophage (antropofage). Človekojedci stanujejo v Novi-Gvineji, na Fidskih otokih itd. Dasiravno so pa Zamorci tako divji in grozoviti, vendar se nikakor ne spodobi, že oziroma na človeško čast ne, da bi se z njimi kupčevalo . . . kakor z živino in kar je bilo žalibože zeló razširjeno. Holanci, Angleži, Španci in Portugizi so se zbrali v karavane in se podali v Afriko; tukaj so trume črnih ljudi ali s silo nalovili, ali pa nakupili od poglavarjev Negrov samih in jih peljali v Ameriko v sužnost, kjer so morali kot robovi ali sužnji terpeti ali delati kot črna živina. Po takih kupčijah je prišlo v Ameriko toliko Zamorcev, da se ona lahko imenuje njih druga, akoravno žalostna domovina. Od tod je tudi menda prišlo, da se črni ljudje tudi Amerikanci imenujejo. Ker je veljal en Zamorec, posebno Kongo-zamorec, kateri je bil močnejše nature, svojih 1000 tolarjev, vidi se, da je bila ta kupčija zeló dobra. Postave so pozneje ostro prepovedale to nesramno kupčijo, vendar še ni zginila popolnoma.

Kar se tiče vere stojé Zamorci na najnižji stopnji. Vsak moli to, kar mu ravno pride pred oči, kos lesa, kamen, ogenj, kačo, drevo itd. in časti kot

boga. Iz tega se vidi, da je število bogov pri Negrih neizrečeno veliko, kajti vsakdo ima takorekoč svojega boga. Misijskarji*) se zelo trudijo, da bi v tej, kakor tudi v drugih zadevah zboljšali njih stanje, pripeljali k pravi veri in vsaj nekoliko olikali.

Število zamorskega plemena znaša okoli 150 milijonov duš.

Drugo Zamorcem najsorodniše in najpodobniše plemo se imenuje **malajsko plemo**.

Malajci, katerih število znaša 200 milijonov, so se najčisteje ohranili na otokih Filipinih. Njih postava je elegantna, spretna in srednje visokosti; zato so tudi Malajci kaj gibčni in se znajo lepo obnašati. Noge in roke imajo prav majhne, lica so podolgastega, čeljusti izbuhnenih in drobnega nosu. Ustne so živo barvane, zobje neizrečeno lepi pri otrocih, pozneje jih pa pokvarijo s tobakom, da so rujavi; ker jim pa rujavi zobje ne dopadajo, opilijo jih, da so špičasti, potem jih pa namažejo z neko čisto črno barvo, ktera nikoli ne zgine. Tudi še to čudno navado imajo, da matere otrokom, koj ko so rojeni, potlačijo nos tako, da mu vlomijo kost; taki nosovi se jim zdejo jako lepi.

Barva života in lica je rujava, toda tisti, ki pridejo malokedaj na solnce, so skoraj tako beli, kot Evropejci.

Sploh so Malajci leni. Delo je pri njih sramota, le sužnji morajo delati. Tudi zadržanja so slabega. Tatvina, ropanje, ubijavstvo se pri njih pogosto nahaja. O dobrotljivosti, hvaležnosti, zvestobi in poštenosti malo vedó. Igranje in pijančevanje je pri njih v cvetu.

Oblečeni so kaj lahko: pavolnasta plahta s pasom prevezana je tako oprava moških, kot ženskih.

Nekoliko bolje so prebivalci Malake, kateri so še dosti delavni, skerbni in se pečajo celo s kupčijo, posebno je pa plemo Bugičanov na otoku Celebes-u prav omikano. Bugičani imajo dva jezika, enega, ktereга imenujejo sveti jezik in ktereга govoré le vladarji in duhovni in družega, ki je v navadi med splošnim ljudstvom. Oni znajo tudi pisati in brati in imajo še precejšnje slovstvo.

Malajci so večidel mohamedanske vere, nekoliko jih je pa ostalo zvesto stari indiški veri. Malajsko plemo stanuje po indo-azijatiških otokih to je na Sumatri, Javi, na malih sundskih otokih, na Molukih in na obrežji Nove-Guineje.

Tretje plemo je **amerikansko ali rudeče plemo**. Amerikanci (tu se morajo razumeti prvotni prebivalci Amerike, predno so se še Evropejci tjekaj naselili) so mišičastega života, a vendar redkokrat debeli. Obraz je pri moških podolgast, pri ženskih okrogel in pri prvih dostikrat zelo lep, ženske pa so le v mladosti lepe, pozneje ne, ker terpijo preveč. Čelo imajo Amerikanci nizko, oči majhne, čisto črne, pa bolj mertve, kot žive. Usta so še dosti lepo vstvarjene, le zobje so preveliki, nos je lepo zakrivljen. Čelo imajo izbuhnjeno, zato se vidijo oči, kakor bi bile vderte. Obervi so ozke, lasje črni in gosti, pri

*) Med afrikanskimi misijonarji je tudi mnogo Slovencev. Najslavniši je bil dr. Ignacij Knobler, pri Zamorcih Abuna-Soliman imenovan. Rojen je bil v Škocijanu na Dolenskem 6. malega serp. 1819., umrl 13. mal. travna 1858 v Neapolu.

moških pusti, pri ženskih pa skoro svilnati. Mustače jim kaj redko poganjajo, zato si jih tudi navadno izpulijo.

Barve so sicer rujave, a ker se radi barvajo z neko rudečo perstjo, ki jo imenujejo balus in ker je ta barva podobna barvi novega bakra, poprijelo se jih je ime rudečih ljudi. Amerikansko pleme je pokazalo tudi še zadosti duševnih zmožnosti. Ko so Španci s Kolumbom našli Ameriko, bili so Amerikanci, ali kakor se tudi imenujejo Indijanci že na precejšnji stopnji omike. Imeli so že veličastna poslopja in tempeljne posebno v državah Mehiki in Peru-u. Mesto Mehika je štelu blizu 60.000 samih hiš. Obertnija je bila živa, posebno pa so bili izverstni juvelirji ali draguljarji in zlatarji.

Le vera Mehikancev bila je grozovita; vsako leto so darovali okoli 20.000 ljudi svojim malikom. V Peru-u je pa cvetelo posebno poljedelstvo, katerega so z umetnim napeljanjem vode zelo pospeševali. Orodja so si Peruani napravljali iz bakra, katerega so na neznan način uterdili kot železo. Oni so molili zvezde in njih vera je bila neoskrunjena s človeškimi darovi.

Ko so prišli Evropejci, zlasti Španci, v Ameriko, začeli so neusmiljeno z Indijanci ravnati, priganjavši jih k najtežim delom, dasiravno so se Dominikanci, ki so jih prišli h keršanski veri spreobračat, verlo potegovali zanje in jih vzeli v svoje varstvo. Nasledek tacega nečloveškega ravnanja je bil, da so Amerikanci jeli mreti in da se je v malem času njih število čudovito zmanjšalo. Sedaj živé Indijanci še v Braziliji, v Ginjani in raztreseni v malih rodovinah po celi Ameriki. Vseh skup štejejo še 10 milijonov.

Četerto pleme imenujemo *mongolsko*. K njemu ne spadajo le Mongolci, Tataři, Kalmiki, Kinezi (Kitajci), Japanci, potem prebivalci Kamčatke, Aleutskih otokov in Eskimi v severu Amerike, ampak tudi Madjari ali Ogri, Turki, Finci, Samojedi in Laponci v Evropi. Najčisteje se je ohranilo Mongolsko pleme v srednji Aziji pri Mongolcih, od katerih je to pleme dobilo tudi ime.

Mongolci*) so kot pšenica rumene barve, srednje velikosti, piramidalno podolgaste glave, in izbuhnjenih lic. Čelo je nazaj pomaknjeno, nos plošnat, lasje črni, toda jako redki; zato si tudi navadno, kakor Amerikanci porujejo mustače. Zanimivo je pri mongolskem plemenu nagnjenje oči; očesa namreč ne stojita v ravni črti ampak visita eden proti družemu na notranjo stran.

Posamezni rodovi tega plemena se razločujejo med sabo, kot Turki in Eskimi ali Kinezi, in Madjari, kar izvira od tod, da živé po tako razširjenih krajih in od tod, da nekateri, kot Turki in Ogri niso več ohranili čistega rodu. Posebno so slednji izgubili mongolski značaj skoraj že popolnoma.

Mongolsko pleme je doseglo visoko stopinjo omike. Pomislimo le na Kitajce, ki so eno najstarejih izobraženih ljudstev. Oni so iznašli prvi tiskarstvo, smodnik in kompas, le da te iznajdbe zavoljo čudne samosvojnosti in zbog malega občenja Kitajcev z družimi narodi niso se raznesle po svetu, in so se zatoraj morale v Evropi v novič iznajti. Kinezi so tudi izverstni porcelanarji in mojstri v raznih družih izdelkih. Njih slovstvo je prav bogato.

*) S tem imenom zaznamujemo skupno pleme.

Ver so Mongolci različnih, katoličani, Mohamedanci, Buddhaisti, Konfucijani i. t. d.

Po številu je to pleme največje, ker šteje 500 milijonov ljudi. Med temi je samih Kitajcev 400 milijonov, tako, da na vsacega tretjega človeka na svetu pride en Kitajec.

Peto in zadnje pleme se imenuje kavkaško ali evropejsko pleme, ker ima v Evropi glavni sedež, kavkaško pa zato, ker reprezentantje tega plemena, Georgi, stanujejo v Kavkazu.

Evropejci imajo v lepem razmerju vstvarjeno telo, katero je bele barve, od koder se to pleme tudi belo pleme imenuje. Obraz je podolgast in lepo napolnjen, ustne tanke, lasje so dolgi in ravni ali pa prijetno kodrasti, vendar nikedar preveč, kot pri Zamorcih. Toda evropejsko pleme se ne da tako določeno popisati, kot se je to storilo pri družih, ker se pri nobenem prejšnjih plemen ne nahajajo tolike različnosti ne le v rasti in obdarjenji života, ampak tudi v barvi las, oči in obraza. Severna evropejska ljudstva so, postavim, bele polti, rumenih las in višnjevih ali rujavih oči, južna so pa zagorelega lica, černih las in ravno tacih oči!

Kavkaško ali evropejsko pleme je najlepše, najolikanejše in najobdarjenejše pleme človeškega rodu. K njemu pripadajo najslavnejši in najizobraženejši narodi na zemlji in kar se je najvišjega storilo na polju omike, umetnosti in znanja, mora se njemu pripisovati. Ono je povzdignilo človeštvo na sedanjo stopnjo popolnosti in blagostanja in ono prav za prav vlada svet.

K njemu pripadajo: prebivalci vse Evrope, razun Madjarov, Turkov in nekaterih severnih ljudstev (Laponci, Finci in Samojedi), potem prebivalci zapadne Azije, severne Afrike do Abisinije in reke Senegal in večina prebivalcev Amerike, kamor so se Evropejci od leta 1492 počenši, ko je Kristof Kolumb našel Ameriko, začeli naseljevati in se še dandanes naseljujejo.

Vprašanje, kako so nastala plemena človeškega rodu, se da na ta-le način rešiti. Zavoljo hitrega in močnega pomnoževanja prvih ljudi, bil jim je prvotni sedež, to je sprednja Azija, kmalo premajhen in zato so se morali ločevati in si poiskati novih sedežev. Kolikor bolj so se pa ljudje razprosterli po zemlji, v toliko različneje kraje so prišli. Rodovitnost zemlje pa, zdravo ali nezdravo vreme, prijazen ali žalosten nebes, vročina ali mraz, potem še različne šege pri posameznih rodovih, dalje tudi oddaljenje od prvotnega sedeža človeške omike, slednjič od vsega tega odvisni način življenja, vse to pa ima vpliv ne le na telesni, ampak tudi na duševni razvoj človeka.

Koliko lože, postavim so se razvijali narodi, ki so se naselili v zmerni, ne pretopli in ne premerzli, z rekami in morjem skoro prepreženi Evropi od prebivalcev Afrike, kjer vsled prevelikih puščav in prevelike vročine omaga človek in živina ali se pa vsaj poléni.

Tako so nastale razlike med posameznimi deli ali plemeni človeštva, dasiravno so si v glavnem telesnem očertji popolnoma enaki; zato govorimo tudi le o enem človeškem rodu, akoravno ločimo več plemen.

Štefan Seredyjeva stava.

(Spisal F. R u p.)

Bogati grajščak Kaspar Seredy sedi na svojem visokem gradu Makovici, in gleda otožno po lepi ravnini. Na daleč okrog stojé lepe vasi in čedna pohištva. Tam prebiva srečno ljudstvo, njemu podložno, ki dobrega grajščaka v česti ima, in ga rado uboga.

Spominjal se je Seredy svojih mlajših dni, ko je pripeljal čez to ravnino svojo nevesto kot ženo v grad. Kako prijazno in lepo sta vkupaj živela! Bili so takrat srečni dnevi, pa že jo pokriva hladna zemljica. „Bog jej daj večni mir in pokoj!“ zdihiel je Štefan, in milo se mu je storilo, ko se je spomnil, da je zdaj sam in zapuščen, ker nima žene in nima otrok.

V spomin mu hodi oni čas, ko je slavno se vračal iz vojske, v kateri je ljutega Turka dobro natepel, in ga zagnal v njegovo deželo nazaj. Hej, kako je takrat Seredy sukal svoj meč! Lepi dnevi so to bili, ko se je po tej dolini vračal domu, ko mu je blaga žena hodila naproti, in ko je ljudstvo hvaležno ljubilo mu roko, ker je sovražnike srečno odgnal!

Ta grad in dom se je priljubil staremu možu, rad je tukaj posedal ter mislil o časih, ki so minuli. Ni bilo zmiraj tako samotno v gradu kot danes. Pogosto so dohajali blagi sosedi, da bi ž njim se pogovorili pa tudi viteško se poigrali. Le danes, ko mu hodijo tako otožne misli, je sam in ni ga ne soseda ne tujca na ogled.

Bilo je leta 1565, lepega jesenskega dne in glej, nekaj se privali tam po ravnini, v dolgi versti bliščé se čelade. So mar sovražni Turki spet priderli v deželo, ali pride kak domači sovražnik nad grad? O ne! Prijazni in dobro znani sosed Ivan Rakočy se bliža, in za njim gre mnogo vitezov in družega plemstva. Ivan dohaja iz svojega doma, od Saroš-grada, v goste. Dobro, da pride, otožni grajščak ga je vesel. Do spodnjega mosta gre Štefan gostom naproti, prijazno je spremi v grad, ter je izverstno gostuje. Vsi so bili veseli, in pili so v velikih čašah rujno vino madjarsko, da so se glave dobro segrele.

Ko so se napili in prav židane volje postali, prime Ivan Rakočy za časo, ter Seredyju zdravico napije. Hvalil je serčnost viteza Makoviškega v vojskah s Turci, čestno se je spomnil rajne gospé, ki je znala v hiši prijazno postreči, hvalil je tudi grad Makovico, ki lepo leži in bogato rodi. Rekel je, da je grajščina vredna do 16.000 zlatov, ker toliko je za njo ponujal njegov oče, in tudi on bi rad toliko naštel, če bi dobil tako izverstno posestvo.

Seredy po vinu že malo omočen, mu seže v besedo in pravi, da je volje predati svoj grad, če dobi za-nj 16.000 novokovanih zlatov prihodnje letnice. Izplača se denar danes čez leto vpričo zdaj pričujočih; veljavna pa naj bo pogodba, ako ne spravi Ivan Rakočy na ta dan toliko denarja, ako je kateri zlat poškodovan, ali prejšnje kovine. Pisma postavljati ni treba, ker za priče so navzoči plemiči in moška beseda. „Pa upam,“ rekel je Štefan, „da se boš kesal svoje prenagle besede, ker se prebogatega šteješ, in preveč pohvališ moj dom!“

Gosti so se razšli, in mirno je postalo po gradu. Kmalo je tudi Seredy se streznil in opazil nevarnost, v katero se je zapletel. Serčni mir ga je minul, nevoljen in jezen hodi po svojem gradu, ki mu zdaj še bolj dopade kot prej, pa znabiti ne bode več dolgo njegova lastnina. Samo to ga tolaži, da Rakočy v danem obroku ne prinese toliko omenjenih zlatov, da stavo zgubi.

Minulo je leto, in dogovorjeni dan je napočil. Na prvo jutro že gleda Seredy iz okna v dolino. Kmalo zapazi, da se po cesti kadi, prah se vzdiga, in truma konjikov se bliža. Spoznal je jezdece. Najlepšo napravo si je oblekel, zasedel je obsedlanega konja, in je zdirjal gostom naproti. Prijazno je pozdravi; da si ga serce boli, vendar je miren. Vsi od prejšnjega leta so prišli, močen konj je pa nosil pod krasno odejo bogati zaklad. Osoda je bila grajščaku nemila.

Na lepi ravnini pred gradom postavijo mizo, na njo denar, ter stopijo za priče v krog. — „Še enkrat gre Štefan Seredy v boj, a ne zoper ljudi in železo, temoč zoper zlato!“ Tako reče Makoviški grajščak in začne preštrevati zlate. Dobro je ogleduje, če bi zapazil kak rumenjak druge kovine ali pobit. Dolgo je gledal in štel, pa vse je bilo v redu. Ko je prešteval zadnji tisuč, mu slabo prihaja, oko se temni, in roka se trese. Mož, ki se potaplja, zbere še zadnje moči, da bi se rešil. Enako se vzdigne tudi Štefan Seredy, zmane očesi, oriba si roci, ter šteje naprej. Ko mu pa zadnji zlat pade iz roke, nepoškodovan in pravega kova glasno zakliče: „Rakočy, konec je boja, zmaga je tvoja!“

Prevelik je bil za starega moža dušni nemir; obnemogel pade na tla, in bil je merlič; mertud ga je zadel. Tako se je končala Seredyjeva stava, nepremišljena in žalostna. Novi grajščak Rakocy je pa dal Seredyja tam pokopati, kjer je denar se prešteval. Ubogi Štefan, kaj pa pomaga zdaj tebi zlato novokovano in celega roba?

Led in hladna voda mogočno zdravilo.

(Spisal Dr. —ž—.)

Pri zdravljenju, kakor drugod povsod, je človek naklonjen in hrepeni po neznanem, oddaljenem, s čarodejnim svitom obdanem, toraj mu ni mnogo mar tega, kar je priprosto, kar mu je pri roci, bi rekel pred nosom leži. Rabi mazarije brez števila, pripravljene včasih iz zopernih, celo abotnih tvarin, raznoverstne čarobije in malikovanja vživajo čudovito slavo proti ranam in poškodam; hladú v podobi kristalnega prezornega ledú, vodé, čeverste in čiste kakor ribje okó, pa nikomur ni mar. In vendar bi oboje zaslužilo prvo mesto v naši hišnji, ljudskeji lekarnici ali apoteki. Marsikteri bralec mi tedaj ne bode zameril, če pogovorim tukaj nekoliko besedi o porabi hladne vodé in ledú pri zdravljenju raznoverstnih poškod, zanetov in vročinskih bolezni.

Res čudno je, da teče prepir o koristi imenovanega zdravila že od prvih začetkov zdravilstva pri starih Grekih noter do danšnjega dne; pa led in

hladna voda pridobiva čedalje večo slavo, čedalje več spoštovateljev, bolj ko se množe skušnje in preiskave o koristnem dejanju in vpljivu hladu na zdravo in bolno telo človeka. Že oče zdravilstva, Hippokrates, štiri sto let pred Kristom, priporoča hladno vodo kot izvrstno zdravilo proti kervavljenju sploh, proti zanetom in ranam, posebno na glavi. Gerški zdravnik v Rimu, sto let pred Kristom, Asklepiades iz Bythinije, je spisal celi navod, kako naj se hladna voda pri zdravljenju uporablja; bogati Rimljanec Celsus za carjev: Avgusta in Tiberija, je rabil hladno vodo ko izvrstno zdravilo z velikim uspehom pri zdravljenju ran in zanetov. Pa komaj dve sto let pozneje je živel v Rimu imeniten zdravnik Galenus, rojen 131 po Kristusu v mestici Pergamu in izučen v slavnem egiptovskem mestu Aleksandriji, ki je zavrnil celoma hladno vodo pri zdravljenju in priporoča ravno nasprotno toplo vodo in vroči olej pri ranah in zanetih. In njegovih podukov so se držali žalibog z malimi izjemkami zdravniki vseh narodov in zemelj cela stoletja noter do našega veka; le topli okladi, skrivnostna mazila, maže, plaštri, sestavljeni včasih iz najostudnejših reči, vraže in čarodejno malikovanje so sloveli. Zdravniki so se toraj oddaljevali čedalje bolj od priprostega, prirojenega celenja in zdravljenja.

Z hladno vodo so zdravili posebno zunanje bolezni in poškodbe, in si visoko slavo pridobili: bicantinski zdravniki Aëtius v šestem veku v Carigradu; v devetem stoletju najslavnejši zdravnik Arabljanov, Rhazes; malo pozneje Grek Charmis v Marsiliji, v sedajnem mestu Marseill na Francoskem; v šestnajstem stoletju nek Marianus sanctus in Blondus, posebno pa osnovatelj in pravi oče vojaške kirurgije: Ambrosius Paree, rojen na Francoskem 1519. leta. On je spremljal kot zdravnik več francoskih vojskovodov in kralja Karola IX. v tedajne kervave vojske. Pri obleganju mesta Metze (Metz) leta 1545 je pustil toplo vodo in vroči olej pri zavezovanju in celenju ran, oprostil se Galenovega učenja in z velikim uspehom in z visoko slavo zavezoval strelne rane z hladno vodo in jih obkladal z merzlimi okladi. Dotle so slovele strelne rane kot otrovane ali strupene. Vkljub neizmernim uspehom imenovanega zdravnika noče se zdravljenje z hladno vodo in ledom širiti in med narodi vdomačiti. Za časa sedemletne vojske pod pruskim kraljem Friderikom II. (Vélikim), so novo zdravljenje gojili pruski vojaški zdravniki, posebno generalni kirurg Schmucker in Thedenus; pozneje francoski vojaški zdravnik Lorbard videvši nekega mlinarja blizu Strassburga, ki je več težko ranjenih vojakov z hladno vodo srečno in hitro ozdravil; konečno slavni vojaški kirurg Percy, ki je leta 1792 novo zdravljenje pri nemških feldšerih opazoval.

Proti koncu minulega in v začetku tekočega veka je še le jelo omejeno zdravljenje splošno pozornost buditi in se uporabovati ne samo pri zunajnih poškodah, nego tudi pri vznotrajnih vročinskih in nevročinskih boleznih. Angleški zdravnik James Currie (1798) je spisal debelo knjigo o tem, kako naj se rabi hladna voda pri zdravljenju vznotrajnih bolezni, posebno je priporočal polivanje života z hladno vodo in pitje čverste vode v vročinskih boleznih.

Še večje vspehe si je pridobil s tem zdravljenjem prosto naroden človek, kmet na Graefenbergu blizu mestica Freiwaldau v naši Šleziji, Priessnitz, ktereга imé še dandanes sloví po vseh zemljah omikanega sveta. Mož čudovito bistre pameti in železne doslednosti je bil rojen leta 1799, in umerl za mertudom po dolgem bolehanju leta 1851. V sedemnajstem letu svoje starosti ga zadene velika nesreča. Težek voz ga povozi, mu polomi nekoliko reber in poškoduje utrobe. Poklican zdravnik mu ukaže devati črez trebuh tople oklade, zapiše nekaj znotrajnih zdravil ter mu pove, da ostane svoje žive dni siromak, da ne more nikdar več nazaj dobiti pravega zdravja. Pa Priessnitz s tem izrekom nezadovoljen, pomeče tople oklade in zapisana zdravila, jame piti hladno vodo in pokladati hladne oklade črez trebuh, kakor je bilo nek navada med tamošnjim ljudstvom in ozdravi popolnoma. Ta srečni izid ga spodbode, da začne zdraviti tudi druge na ta način, kar se mu tako posreči, da so bolni ljudi od vseh strani le vreli k njemu. Priessnitz je toraj postal brez uka in poduka hydropath to je zdravnik, ki zdravi bolezni z vodo; lastna nesreča in bistro opazovanje je bil njegov učitelj. Že leta 1831 si je zidal posebno veliko hišo za kopanje in osnoval celi zavod za ozdravljenje z vodo. In danesnjega dne najde se komaj kaka dežela izobraženega sveta, da bi ne imela kak podoben zavod. Priessnitz sam je od leta 1831 do 1851 blizo pet in dvajset tisoč bolnikov zdravil in skoro vse tudi ozdravil.

Od tega časa se zdravljenje z hladno vodo in ledom mogočno širi, nasprotniki se čedalje bolj gubijo in od dne do dne se množe spošтовatelji zdravilne nju moči ne samo med bolniki nego tudi med zdravniki samimi, čim bolj ginejo abotne fantazije in puhlo umovanje v načinu zdravljenja, in na njih mesto stopa znanstveno preiskovanje, posebno odkar so jeli meriti s toplomerom životno toploto pri porabi teh zdravilnih posredkov, tim večo slavo in hvalo pridobiva hladna voda in led, pri zdravljenju zunajnih in vznotrajnih bolezni, bolj se prikupuje tudi ljudstvu ta način zdravljenja.

(Konec prihodnjič.)

Henrik IV. in sin njegov.

(Spisal Fr. Jaroslav.)

Pred 764 leti sedel je na nemškem prestolju Henrik IV. Imel je veljavnega očeta, ki pa je mu zgodaj umerl. Henriku je takrat bilo šest let. Mladega kraljeviča ni odgojevala ljubeča mati, nego je nedolžno dete prepustila nemškim velikašem, vzlasti njim, o katerih je znala, da ne bodo preostri. Slabi odgojitelji se res tudi niso trudili, da požlahné serce mlademu kraljeviču, da ga naučé, kako more postati dober vladalec, kako more s svojo vlado osrečiti narod, ki mu je zaupan. Oni so v nemali strasti v detetu, božali so njegove slabosti, izpolnovali vse njegove še tako nespametne želje, in zato, kedar je

Henrik odrastel, postal je termoglav, zapovedljiv, in ni slušal nikogar, ni samega razuma ne. Največo zabavo nahajal je v razkošnem življenju.

Kedar je začel vladati, delal je zločinstvo za zločinstvom; in kdo bi tudi se čudil? Kajti kako bi mogel dobro delati, ker mu odgojitelji nikdar niso kazali: kaj je dobro. On sam je največ terpel zbog tega, ker je bil slabo izrejen. Bil je nesrečen, in tudi druge je v nesrečo potegnil. Nikdo ga ni ljubil. Podložniki njegovi so se vzdignili proti njemu, in obsedli ga v nekem gradu, iz katerega se je komaj rešil, ter gladen, žejen in v vednem strahu dva dni blodil po gozdih.

Henrik se je razperl s papežem, ker se je vtikal v cerkvene zadeve, katere kratko in malo niso spadale v njegovo področje. N. pr.: Dal je papeža odstaviti i. t. d. In bil je zato ponižan, kakor nijedni nemški kralj. Potem ko je bil Henrik učinil budalost, da je dal papeža odstaviti, bil je izobčen. Vsled tega odpali so od njega nemški knezi, in sklenili so izbrati si novega kralja. Tudi to še ni bilo dosti. Kedar človeka zadevajo nesreče, išče utehe pri prijateljih, ali vsaj v svojej družini. Henrik ni vžival ni tega. Imel je dva sina, ali obadva sekala sta mu britke rane, obadva bila sta mu nasprotnika. Nu, je že tako: kakoršen oča, taki sinovi.

Nemški knezi tedaj so sklenili odbrati sebi novega kralja, in to sina Henrika IV., ki je tudi Henrik se nazival. Mladi Henrik se je vdal soglasnej želji nemških izbornih knezov, zbere vojsko, katera se je vsled odpadanja od Henrika IV. verlo namnožila, in pelje jo proti očetu kralju.

Ta čin mladega Henrika proti očetu bi se dal opravičevati edino le s političnih vzrokov in razlogov, z moraličnega ozira pa je nedopustljiv in zaveržljiv.

Tudi stari Henrik zbral je svoje orožene ljudi in svoje priveržence, ter je hitel proti svojemu sinu. Kedar se ugledate obe vojski, iznejeverijo se Henriku staremu njegovi priverženci, in skoraj vsi pristopijo k sinu njegovemu. Borivoj II. knez česki, pa Leopold III. mejni grof avstrijski, bila sta s svojimi slovanskimi polki skoraj edina podpora nesrečnemu kralju. Henrik stari je komaj otel življenje z utekom na Česko, kjer ga je Borivoj častno sprejel, in dal s sorbiškimi četami spremiti v Mogunec (Mainz).

Mladi zmagovalec hiti z vojsko v Mogunec, kamor pokliče nemške kneze, da dokončno razsodijo med njim in očetom. Med tem je stari Henrik znova zbiral svoje vojake in ostale zveste priveržence, vzlasti slovanske pomočne polke od Borivoja ponudjene, kakor je bilo zgoraj omenjeno, ter je hitel na Mogunec, da z orožano silo zbije sinove namere. Mladi Henrik se je bal, da utegne osiveli oča geniti in s pomočjo Borivojovo tudi uplašiti nemške kneze, in zato sklene po drugem potu priti do prestolja. On hiti v Koblenz, kjer je s svojo vojsko bival stari kraljevi oča, nenadoma stopi predenj, verže se na tla, oklene se mu okoli kolen in milo zakliče: „Oče, oče, odpusti svojemu grešnemu sinu! Malovredneži so me zapeljali, da sem se vzdignil proti tebi. Oče, odpusti mi!“

Henrik je komaj verjel, da pred njim kleči odpali sin. Serce mu se je prelivalo v radosti, da je dobil nazaj izgubljenega sina. Ves vesel oklene se

sina okoli vratu in zakliče: „Sin, dragi moj sin, ako me Bog kaznuje za moja zla dela, nu ti vsaj ne delaj sramote meni in sebi! Sin nima soditi svojega očeta.“

Oča je menil, da se je sin resnično spokoril, in še pomislil ni na to, da se mu sin hlini, samo da ga zapelje v past. „Razpusti svojo vojsko, dragi oče — prosil je sin očeta — svet hoče misliti, da se me bojiš, ako pojdeva z vojsko v mesto.“ Zvesti Henrikovi prijatelji so opominjali ga, naj sinu ne upa. Nu kako bi oče mogel sumiti o sinu, da je tak hinavec. Serce očetovo bilo je polno veselja, kajti davno že ni bil veselega serca. Razpustil je svojo vojsko, in šel sam s sinom proti Moguncu. Kedar sta prišla blizo mesta, reče sin očetu: „Bolje hoče biti, dragi oče, da jaz sam grem v mesto, da pripravim nemško gospodo na tvoj prihod. Dobro bi bilo, da ti za ta čas stopiš v grad Böckelheim.“ Stari Henrik je začel malo sumiti, in zato je prašal sina: „Ali pošteno delaš z menó?“ Sin se je priverjal, oča je verjel in šel je v grad. Tu še le je izprevidel stari Henrik, da je prevarjen; kajti koj po dohodu njegovem so grad zaperli in s stražami obdali. Protiviti se ni mogel, ker ni imel moči. Kedar so došli sinovi poslanci, da zahtevajo od njega krono in ostale kraljevske znake, odgovoril je jim: „Dati jih hočem, in učiniti vse, kar zahtevate od mene, samo me oprostite cerkvenega prokletstva to je, izobčenja, da morem mirno umreti.“

Nemci so izbrali sebi za kralja sina Henrikovega, ki se je nazival Henrik V. Skoraj vsa Nemška se je radovala, stari Henrik pa je jadikoval v svojej ječi. Kmaló na to se mu je posrečilo pobegniti iz grada. Utekel je v Lüttich, kjer ga je tamošnji biskup prijateljski sprejel. Konec življenja njegovega bil je že blizu. Umerl je 7. avgusta 1106. l.

No pa tudi po smerti ni imel miru; umerl je v izobčenju. Othert pokopal je kralja v nekej Lüttiškej cerkvi, a truplo se je moralo vzdigniti in prenesti v neko neblagoslovljeno poslopje, kjer je nek menih iz Jeruzalema povernivši se molil za mir in pokoj nesrečnega kralja. Čez nekaj časa dal je Henrik V. prenesti truplo v Speier. In čez pet let bilo je slovesno položeno v rodbinsko rakvo.

Življenje Henrika IV. je sijajen dokaz, da tudi kraljevska krona ne more dati človeku dovoljnega poročstva, da hoče srečno in mirno živeti in umreti, ako smelo gazi Božje postave.

Družba sv. Mohora.

Že smo omenili v „Besedniku“ in udom napovedali v družbinem „Koledarji“, da bodo letos razun petero družih knjig prejeli tudi toliko zaželjene: „Molitvene bukve“, katere spisuje naš sloveči pisatelj, prečastiti gospod korar Franc Kosar v Mariboru. O tej zadevi je odboru došlo iz Teržaške škofije sledeče pismo:

Slavni odbor!

„Vsakega družbenika je gotovo razveselila novica, da prihodnje leto so namenjene tudi: Molitvene bukve za ude te družbe. Pa kakor druge bukve bodo tudi te molitvene bukve nevezane udom v roke prišle, in udje se jih ne bodo mogli dosti posluževati. Bukvovezi so navadno le v mestih ali k večjemu v kakem tergu, ali večina udov je na deželi; ti pa, ako bi tudi radi dali vezati bukve, ne vedó, kam obrniti se. Vezanje bi pa tudi več stalo, kot vse bukve skup, katere ud dobi. Ali ne bi bilo tedaj mogoče, da bi udje omenjene molitvene bukve vezane dobili? Naj bi se naznanilo, da kdor hoče vezane bukve imeti, naj priloži letnemu donesku, kar bi vezanje stalo in ker bi se gotovo veliko število udov za vezane molitvene bukve oglasilo, vezanje ne bi tudi veliko stalo. Vezanje pa naj bi bilo za vse enako, in to zaradi tega, da bi razdelitev odboru toliko truda ne stala; ako bi pa hotel kdo ličneje vezane imeti, naj si poišče bukvoveza kje drugod; zakaj ako bi se pustilo na več načinov vezati, prizadjalo bi to preveč sitnosti pri razdelitvi. — To naj bi slavni odbor prevdaril in ako bi bilo mogoče ta nasvet izvršiti, vstreglo bi se gotovo veliki večini udov.“

Enake želje objavljajo rodoljubi iz družih škofij; zato je vzel odbor sproženo misel v pretres in po dogovoru s tukajšnjimi bukvovezi so odborniki sklenili, vezanje molitvinih knjig uravnati tako-le:

- a) *Molitvene bukve naj se vežejo mehko, ali pa terdo v pert.*
- b) Tisti udje, kateri želijo terdo vezane molitvene knjige prejeti, naj razun letnine ali dosmertnine *pri svojem poverjeniku plačajo za veznino štiri-deset krajcarjev.*
- c) *Dekanijske in farne predstojnike in družbine poverjenike odbor vljudno prosi, naj pri oglaševanju ude na ta odborov sklep opomnijo; število naročenih vezanih knjig naj pa blagovoljno na čelu vpisovanjskih pol zaznamujejo.* —

Razun rokopisov, ki smo jih omenili v zadnjem listu „Besednika“, so bili v teku meseca decembra odboru v presojilo poslani še sledeči spisi:

„Menjice in menjične pravice“; „Čarman — kmet“; „Kmetu oralo — ženi pa kuhlja“; in drugi zvezek „Zlatih bukev slovenskega Vedeža“. Razun tajnika prebirajo in presojujejo poslanske rokopise čč. gg. odborniki: prof. Karol Robida, korar Andr. Aljančič, dr. Val. Nemeč, Andrej Bizer in Šimen Janežič. —

Konečno naj še dostavimo današnjemu poročilu, da je marljivi slovenski pisatelj č. g. Jan. Parapat poslovenil obče znano in priljubljeno povest: „Robinzon mlajši“, katero bode družba po odborovem sklepu leta 1876 spravila na svitlo.

Duhovske spremembe v Kerški škofiji.

Fare so dobili č. gg.: Majrič Jan. faro Sachsenburg; Wieser Jan. faro Pontabelj in Peterman Jož. faro Št. Vid v Junski dolini. — Dekanijstvo in mestno faro v Št. Andražu oskerbuje začasno č. g. Jäger Matija in faro Knezovo č. g. Stembal Martin.

Vabilo na naročbo Besednika.

Prišel je „Besednik“ po želji več naročnikov v novi obleki pred svoje čitatelje in prosi, naj ga blagovolijo prijazno sprejeti in ga tudi drugim znancem priporočati. Prizadeval si bode iz vseh moči, da postane tudi njegovo jedro čemdalje bolj okusno in zanimivo; prinašal bode razno berilo, *resno in smešno, podučno in zabavno. Pesni, povesti, pripovedke, humoreske* se bode verstile s *podučnimi spisi iz zgodovine, naravoslovja, zemljepisja, zdravilstva* itd. Poseben pozor bode Besednik jemal na *družbo sv. Mohora* ter svojim bralcem naznanjeval njen napredek in delovanje.

Obračamo se o tej priložnosti do vseh slovenskih pisateljev s serčno prošnjo, da bi v novem letu prav marljivo podpirali naš list z izdelki svojega peresa.

Izhajal bode Besednik znanprej 20. vsacega meseca, najmanj na eni tiskani poli, pomnožil pa se bode, če dobi dovolj podpore. Pridevali mu bomo po potrebi prilogo za *razna književna in druga razglasila*, posebno pa za to, da se po njej od raznih poverjenikov in udov na družbo sv. Mohora poslani doneski oznanijo. Naročnina iznaša za celo leto 2 gld., za pol leta 1 gld. in se pošilja na „*Vredništvo Besednika v Celovcu*.“

Perva številka se je poslala vsem dosedajnim naročnikom in nekterim drugim rodoljubom; druga številka pa se bo poslala samo tistim, ki se bodo naročili. —

Rodoljubi! pritecite Besedniku na pomoč iz vseh strani široke Slovenije!

V Celovcu 20. januarja 1875.

Vredništvo „Besednika“.

Listnica.

Besednikova: Č. g. J. N. v Z. Všeč! Bomo porabili in če imate še kaj zbranega, le pošljite. — Besednikovih tečajev od l. 1871, 1872, 1873 in 1874 je še nekaj na prodaj in se dobijo vsi štiri letniki vkup za 4 gold., posamezni letniki pa po 1 gold. 50 kr. — Č. g. Št. K. v G. Poslano hvaležno sprejeli. —

Izdajatelj in odgovorni vrednik: J. Golé. — Tiskarnica družbe sv. Mohora v Celovcu.